

SAMULI OJA, LitM

tutkija

Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Likes

samuli.oja@jamk.fi

Urheilun esikuvavaikutus – totta vai tarua?

Kuva: Antero Aaltonen

Yksi käytetyimmistä huippu-urheilun tuen perusteluista on, että menestyvät urheilijat ja joukkueet kannustavat kansalaisia liikkumaan. Mutta miten asia oikeasti on?

NÄKEMYS, JONKA MUKAAN URHEILU ei ole muusta yhteiskunnasta erillinen saareke, on viime vuosina valtavirtaistunut. Niinpä merkittävästä julkisesta rahoituksestakin nauttivan huippu-urheilun on ollut välttämätöntä perustella ja oikeuttaa oma asemansa muiden valtion kassasta tuettavien asioiden joukossa. Suomalaisen huippu-urheilun arviointiryhmän jäsenen Markku Jokisipilän (2022) mukaan urheilujärjestöt ovatkin korostaneet toimintansa laajempaa yhteiskunnallista hyötyä ja roolia yleisen hyvän tuottajana. Menestys ei enää yksin riitä huippu-urheilun perusteluksi, varsinkaan kun sitä ei arvokisamitaleilla mitattuna ole enää entiseen tapaan tullut.

Yhdeksi huippu-urheilun yhteiskunnalliseksi hyödyksi luetaan monesti sen esikuvavaikutus, jolla tarkoitetaan yleisimmin sitä, että urheilijat ja heidän edesottamuksensa innostavat kansalaisia liikkumaan. Samaa perustelua on käytetty myös suurista huippu-urheilutapahtumista. Yksi kansainvälisesti tunnetuimmista esimerkeistä on Lontoon vuoden 2012 olympialaiset, joiden luvattiin inspiroivan kokonaista sukupolvea liikkumaan.

Ajatus huippu-urheilun esikuvavaikutuksesta elää sitkeästi sekä urheiluihmisten mielissä että virallisissa dokumenteissa. Valtioneuvoston liikuntapoliittisessa selonteossa (2018) todetaan huippu-urheilun inspiroivan ja innostavan liikuntaan. Erikseen selonteossa mainitaan myös huippu-urheilun esikuvavaikutukset. Selonteon lisäksi käsitys huippu-urheilusta kansalaisten liikkumista lisäävänä voimana asuu vahvasti ihmisten ajatuksissa ja puheissa.

Ristiriitaisia havaintoja innoittavuudesta

Huippu-urheilun ja kansalaisten liikkumisen välistä yhteyttä voidaan hahmottaa ainakin kahdella tavalla. Ensimmäinen näkökulma korostaa liikkuvan kansan merkitystä huippu-urheilijalahjakkuuksien syntyemisessä: kun mahdollisimman moni harrastaa liikuntaa, nousee isosta liikkujamassasta väkisinkin urheilijoita myös huipputasolle. Toinen näkökulma lähtee päinvastaisesta ajatuksesta: menestyvät huippu-urheilijat saavat yhä useamman aloittamaan liikunnan harrastamisen. Tällöin puhutaan ns. valumavaikutuksesta (*trickle-down*) tai esikuvavaikutuksesta (*demonstration effect*) (esim. Veal ym. 2012; Weed ym. 2015). Parhaimmillaan näkökulmat yhdessä muodostavat ikiliikkujan, jossa liikkuvien kansalaisten joukko tuottaa huippu-urheilijoita. Menestyjien suoritusten innostamana kansalaiset liikkuvat vielä enemmän, mikä taas tuottaa entistäkin parempaa urheilumenestystä (Grix & Garmichael 2012).

Valumavaikutusta on tutkittu selvittämällä lajikohtaisesti menestyksen vaikutusta harrastajamääriin. Frick ja Wicker (2016) tutkivat Saksan naisten ja miesten jalkapallomaajoukkueiden menestyksen ja lajin harrastajamäärien välistä yhteyttä vuosina 1950–2014. Tutkimus osoitti, että vain miesten maailmanmestaruuksilla oli positiivinen yhteys kasvaneisiin harrastajamääriin. Miesten Euroopan mestaruudet tai naisten saavuttamat turnausvoitot eivät vaikuttaneet merkittävästi harrastajamääriin. Haut ja Gaum (2018) tutkivat huippu-urheilumenestyksen vaikutusta pöytätenniksen harrastajamääriin Saksassa, Ranskassa ja Itävallassa. Ainoastaan Itävallan tapauksessa menestyksellä havaittiin olevan vahva positiivinen yhteys harrastajamääriin. Saksassa yhteys oli negatiivinen.

Samanlaisiin ristiriitaisiin päätelmiin tulivat myös Storm ja kumppanit (2018), jotka tutkivat Tanskan käsipallomaajoukkueiden menestyksen vaikutusta lajin harrastajamääriin vuosina 1964–2016. Vaikutus on ollut sekä positiivista että negatiivista. Suoraa korrelaatiota menestyksen ja harrastajamäärien välillä eivät löytäneet myöskään De Bosscher ym. (2013), jotka tutkivat ilmiötä Belgian Flanderin alueella. Merkittävää menestystä saavuttaneista kahdeksasta lajista neljässä havaittiin positiivinen korrelaatio

menestyksen ja kasvaneiden harrastajamäärien välillä. Osassa lajeista korrelaatio oli negatiivinen.

Suur tapahtumat eivät liikauta suuresti

Yleisin tapa selvittää valumavaikutusta on tutkia suurten huippu-urheilutapahtumien, kuten olympialaisten, vaikutusta liikunnan harrastamiseen. Tapahtumien järjestämistä perustellaan ja oikeutetaan monesti niiden myönteisillä vaikutuksilla muuhun yhteiskuntaan. Näin oli myös Lontoon vuoden 2012 olympialaisissa, joiden perintöä on tarkasteltu viime aikoina kriittisestikin. Kymmenen vuotta myöhemmin voidaan todeta, etteivät kisat merkittävästi lisänneet kansalaisten liikkumista (Dowling & Harris 2022; Weed ym. 2015).

Potwarka ja Leatherdale (2016) tutkivat Vancouverin 2010 olympialaisten vaikutusta nuorten fyysiseen aktiivisuuteen Kanadassa. Tulokset olivat kaksijakoisia. Olympialaisten ei todettu suuresti vaikuttaneen liikunnan harrastamiseen. Tutkijat kuitenkin havaitsivat, että valumavaikutus saattaa tapahtua tietyssä osassa väestöä paikallisesti etenkin niillä alueilla, joilla kisatapahtumia on järjestetty. Havainto tukee muiden tutkimusten tuloksia, joiden mukaan tapahtumilla voi olla liikuntaan innostava vaikutus alueilla, joilla kisatapahtumia on pidetty (Potwarka & Wicker 2021).

Veal ym. (2012) selvittivät, miten Sydneyssä vuonna 2000 järjestetyt olympialaiset vaikuttivat australialaisten liikunnan harrastamiseen. Havainnot olivat jälleen ristiriitaisia. Olympialaiset saattoivat lisätä aikuisten liikunnan harrastamista yleisesti, mutta pikemminkin muissa kuin olympialajeissa. Lasten keskuudessa olympialajeissa harrastaminen lisääntyi voimakkaammin. Tutkijat kuitenkin huomauttavat tutkimuksen johtopäätösten olevan osin spekulatiivisia, sillä aineistoina käytetyt kansalliset liikuntatutkimukset eivät olleet täysin verrattavissa keskenään eikä tutkimusten ajoitus ollut paras mahdollinen olympialaisten vaikutusten selvittämiseen. (Veal ym. 2012.) Vealin ym. havaintoja tukee osa muista tutkimuksista, joiden mukaan valumavaikutus on todennäköisempi lasten ja nuorten kuin aikuisten kohdalla (esim. Frawley & Cush 2011; Storm ym. 2018; Wicker & Sotiriadou 2013).

Weed ym. (2015) toteuttivat tutkimuskatsauksen olympialaisten vaikutuksista ihmisten liikunnan harrastamiseen. Katsaukseen valittiin 21 ilmiötä käsitellyttä tutkimusta. Laajan tutkimuskatsauksen johtopäätöksenä oli, ettei olympialaisilla ole suoraa ihmisten liikuntaa lisäävää vaikutusta. Kisoilla on kuitenkin potentiaalia lisätä liikuntaa, mikäli niiden vaikutuksia osataan hyödyntää erilaisten strategioiden ja toimenpiteiden avulla etenkin kisoja edeltävänä odotusaikana.

Tähtien merkitys pieni

Yksittäisten urheilutähtien on myös ajateltu vaikuttavan myönteisesti kansalaisten liikunnan harrastamiseen. Ilmiötä on tutkittu, joskin vähemmän kuin suurten huippu-urheilutapahtumien tai yleisemmän huippu-urheilumenestyksen vaikutuksia. Yksi tunnetuimmista esimerkeistä on niin sanottu **Boris Becker** -efekti, jonka mukaan tennistähden edesottamusten ajateltiin innostavan saksalai-

sia aloittamaan lajin harrastaminen. Feddersen ym. (2009) tutkivat Boris Beckerin, Stefanie Graf ja Michael Stichin vaikutusta lajin harrastajamääriin Saksassa. Tutkijat vertasivat tenniksen harrastajamääriä muita lajeja sisältävään kontrolliryhmään saadakseen käsityksen yleisemmistä harrastajamääriin liittyvistä trendeistä. Tennistähtien menestyksellä ei ollut merkitsevää positiivista yhteyttä lajin harrastajamäärien kasvuun.

Joidenkin kyselytutkimusten perusteella huippu-urheilijat ja -joukkueet voivat vaikuttaa liikunnan aloittamiseen. De Croock ym. (2012) selvittivät esikuvien merkitystä huippu-urheilijoille ja heidän valmentajilleen. Joka kymmenes huippu-urheilija kertoi, että toiset huippu-urheilijat ovat inspiroineet heitä aloittamaan nykyisen lajinsa harrastamisen. Suomalaiseen lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimukseen vastanneista 10–29-vuotiaista 40 prosenttia kertoi, että esikuvilla on ollut jonkin verran tai paljon vaikutusta liikkumiseen. Vapaa-aikatutkimuksen tekijöiden mukaan tuloksia tulee kuitenkin tulkita pikemminkin kokemuksena esikuvien merkityksestä eikä niinkään esikuvien vaikutuksesta liikunnan harrastamisen syytä. Esikuvien merkityksestä omaan liikkumiseensa raportoivat useimmin nuoremmat jo aktiivisesti liikkuvat henkilöt. (Hakanen ym. 2019.) Iän myötä urheilijoiden merkitys esikuvina vähenee selvästi (Mäkinen 2017).

Myös kansainvälisissä tutkimuksissa on tunnistettu esikuvien mahdollinen vaikutus jo liikuntaa harrastaviin. Mutter ja Pawlowski (2014) selvittivät saksalaismaajoukkueiden menestyksen vaikutusta jalkapallon harrastajamääriin. Tutkimuksen mukaan menestys ei niinkään houkutelut uusia harrastajia lajin pariin, vaan vaikutti harrastamisen yleisyyteen (*frequency*). Samansuuntaisia havaintoja on esitetty olympialaistenkin järjestämisestä (esim. Kokolakakis ym. 2019; Weed ym. 2015). Urheilun esikuvavaikutus saattaa johtaa jo liikuntaa harrastavien keskuudessa myös harrastetun lajin vaihtamiseen (Weed ym. 2015).

Jo liikkuvat saattavat innostua lisää

Selvää yhteyttä siitä, että huippu-urheilumenestys, -tapah-
tumat tai -tähdet saivat ihmiset aloittamaan liikunnan harrastamisen, ei ole pystytty tutkimuksellisesti osoittamaan. Tutkimustulokset aiheesta ovat ristiriitaisia. Valuma-
vaikutusta saattaa tapahtua alueellisesti tai tietyissä väestöryhmissä oikeanlaisten olosuhteiden ja toimenpiteiden siivittämänä. Yhdeksi urheilun esikuvien vaikuttavuutta lisääväksi tekijäksi on myös pohdittu heidän paikallista relevanttuttaan ja samaistuttavuuttaan (esim. Mutter & Pawlowski 2014; Weed ym. 2015).

Esikuvien on todettu vaikuttavan enemmänkin jo liikuntaa harrastaviin tai sitä joko paikan päällä tai medias-
ta seuraaviin (esim. Potwarka & Wicker 2021; Weed ym. 2015). Tätä ei tietyt sovi havaintona vähätellä, sillä liikun-
nan lisääminen lienee positiivista. Huippu-urheilu ei kuitenkaan näytä merkittävästi innostavan uusia ihmisiä lii-
kunnan pariin.

Salasuo ym. (2015) kutsuvat ilmiötä esikuvaharhaksi. Us-
komus siitä, että esikuvat kannustavat ihmisiä aloittamaan liikunnan harrastamisen on miellyttävä ja vastaa arkiymmärrystämme (Salasuo ym. 2015). Monella meistä on myös tähän viittaavia omakohtaisia kokemuksia. Usein unohdetaan se, että kyse on todennäköisesti jo valmiiksi liikuntaa harrastavista ihmisistä – siis heistä, joiden liikkumiseen esikuvilla voi tutkitustikin olla merkitystä. Tällöin ei osata asettua liikuntaa harrastamattomien asemaan ja pohtia, onko esikuvilla sittenkään heille todellista liikkumiseen motivoivaa vaikutusta.

Ilmiön tutkimuksessa tuntuu olevan jonkinlainen yhteisymmärrys siitä, etteivät huippu-urheilumenestys, -tapahtumat tai yksittäiset urheilutähdet itsessään saa ihmisiä lisäämään, saati aloittamaan liikkumista, vaan ”momentumin”

hyödyntämiseksi tarvitaan tueksi erilaisia toimenpiteitä (esim. Potwarka & Wicker 2021; Weed ym. 2015). Näitä voivat olla esimerkiksi toimivien harrastusympäristöjen luominen, valmentajien ja ohjaajien kouluttaminen ja erityistoimenpiteet tiettyjen kohderyhmien tavoittamiseksi (Hanstad & Skille 2010). Samat keinot ovat tärkeitä myös, mikäli mahdollisesti noussut liikunnan harrastami-

sen määrä halutaan menestyksen tai kisojen järjestämisen jälkeen säilyttää tai sitä halutaan kasvattaa entisestään. Monissa tutkimuksissa on pohdittu mahdollisen valumavaikutuksen olevan varsin lyhytaikainen (esim. Hahm ym. 2020; Pappous 2011).

Hankala ilmiö todentaa

Se, ettei huippu-urheilun esikuvavaikutusta ole pystytty tutkimuksellisesti selvästi osoittamaan, ei suoraan tarkoita, etteikö se voisi olla totta. Osoittamisen vaikeus voi johtua osin myös siitä, ettei ilmiötä ole helppo mitata. Lajien harrastajamääriin, saati organisoimattoman liikunnan määrään, vaikuttavat menestyksen tai isojen urheilutapah-
tumien lisäksi myös monet muut tekijät, kuten olosuhteet, lajiliittojen ja seurojen resurssit ja kyvyt, medianäkyvyys sekä yleisemmät yhteiskunnalliset trendit (ks. esim. Potwarka & Wicker 2020). Osassa tutkimuksista on pyritty ottamaan vaikuttavia taustatekijöitä huomioon. Siltikään ei ole täysin yksinkertaista eritellä, mikä vaikutus liikun-
nan harrastamisen muutoksessa johtuu juuri huippu-urheilun esikuvavaikutuksesta. Niissäkään esimerkeissä, joissa liikunnan harrastaminen on lisääntynyt huippu-urheilun esikuvavaikutuksen ja erilaisten toimenpiteiden yhteisvaikutuksena, ei ole yksiselitteistä, missä määrin lisäys ihmisten liikuntaan voidaan lukea esikuvien tai toisaalta eri toimenpiteiden ansioksi (ks. esim. Frawley & Van den Hoven 2015).

Tutkimustiedon valossa näyttää siltä, ettei huippu-urheilun esikuvavaikutus ole sen enempää fakta kuin täysi myyttikään. Sitä ei tulisi käyttää huippu-urheilun aseman perustelemisen tai julkisen tukemisen argumenttina, eikä niin esimerkiksi Huippu-urheilun yhteiskunnallisessa perustelussa (Olympiakomitea & Paralympiakomitea 2018)

Huippu-urheilu ei näytä merkittävästi innostavan uusia ihmisiä liikunnan pariin.

suoranaisesti enää tehdäkään. Huippu-urheilun esikuva-vaikutus esiintyy kuitenkin sitkeästi jopa päättäjien puheissa. Ilmiötä tutkineen Mikko Salasuon mukaan ”emme tarvitse huippu-urheilijoita esikuviksi siksi, että nuoret aloittaisivat urheilun, vaan siksi, että jotkut lapset haluavat valita huippu-urheilun ja kokevat sen kutsumukseksi ja heille täytyy antaa siihen mahdollisuus. Ja huippu-urheilu on myös mukavaa viihdettä ja herättää varmasti vahvoja tunteita ihmisissä.” (Honka 2015).

Myös Jokispilän (2022) mukaan huippu-urheilun aseman perustelemisessa tulisi välttää laajempien, osin valheellisten yhteistä hyvää korostavien argumenttien esittämistä. Sama pätee suurten huippu-urheilutapahtumien oikeuttamiseen. Lontoon olympialaiset eivät tuottaneet sitä positiivista perintöä, jota etukäteen toivottiin. Kisojen on kuitenkin nähty toimineen sysäyksenä Ison-Britannian kohentuneelle urheilumenestykselle. (Dowling & Harris 2022.)

Huippu-urheilu vaikuttaakin olevan ennen kaikkea itse itseään kehittävä systeemi. Sille asetetut laajempaa ja pidempiaikaista yhteiskunnallista hyvää tuottavat odotukset ovat vähintäänkin kyseenalaisia. Huippu-urheilulle itselleenkin voisi olla eduksi vapautua niistä hyveellisyyden kahleista, joihin se on itsensä aikojen saatossa sitonut. Silloin sen ei enää tarvitsisi esittää parempaa kuin mitä se todellisuudessa on. ♦

LÄHTEET

- De Bosscher, V., Sotiriadou, P. & van Bottenburg, M.** 2013. Scrutinizing the sport pyramid metaphor: an examination of the relationship between elite success and mass participation in Flanders. *International Journal of Sport Policy and Politics* 5 (3), 319–339.
- De Crook, S., De Bosscher, V. & van Bottenburg, M.** 2012. The inspirational function of role models for sport participation and development. Abstract book. 20th Conference of the European Association for Sport Management. Aalborg, 160–161.
- Dowling, M. & Harris, S.** 2022. London 2012 Olympics: how it boosted medal winning but failed to inspire a generation. *London 2012 Olympics: how it boosted medal winning but failed to inspire a generation* (theconversation.com). Viitattu 5.10.2022.
- Fedderson, A., Jacobsen, S. & Maennig, W.** 2009. Sports Heroes and Mass Sports Participation – The (Double) Paradox of the “German Tennis Boom”. *Hamburg Contemporary Economic Discussions*, 29. University of Hamburg.
- Frawley, S. & Cush, A.** 2011. Major sport events and participation legacy: the case of the 2003 Rugby World Cup. *Managing Leisure* 16 (1), 65–76.
- Frawley, S. & Van den Hoven, P.** 2015. Football participation legacy and Australia’s qualification for the 2006 Football World Cup. *Soccer & Society* 16 (4), 482–492.
- Frick, B. & Wicker, P.** 2016. The trickle-down effect: how elite sporting success affects amateur participation in German football. *Applied Economics Letters* 23 (4), 259–263.
- Grix, J. & Carmichael, F.** 2012. Why do governments invest in elite sport? A polemic. *International Journal of Sport Policy and Politics* 4 (1), 73–90.
- Hahm, J., Kang, T. & Matsuoka, H.** 2020. From inspiration to nostalgia: the football participation legacy of the 2002 FIFA World Cup Korea/Japan. *Sport in Society* 23 (12), 2054–2076.
- Hakanen, T., Myllyniemi, S. & Salasuo, M.** 2019. Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu nro 139 & Valtion nuorisoneuvoston julkaisu nro 61.
- Hanstad, D. V. & Skille, E. Å.** 2010. Does Elite Sport Develop Mass Sport? A Norwegian Case Study. *Scandinavian Sport Studies Forum* 1, 51–68.
- Haut, J. & Gaum, C.** 2018. Does elite success trigger mass participation in table tennis? An analysis of trickle-down effects in Germany, France and Austria. *Journal of Sports Sciences* 36 (23), 2760–2767.
- Honka, N.** 2015. Tutkijat kumoavat urheiluun liittyviä luuloja: Huippuja ei voi seuloa lapsena, lasten kilpailua ei tarvita, eivätkä esikuvat vaikuta urheilun aloittamiseen. *Yle Urheilu*. Viitattu 5.10.2022.
- Jokispilä, M.** 2022. Huippu-urheilu osana suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu nro 2022-28.
- Kokolakakis, T., Lera-López, F. & Ramchandani, G.** 2019. Did London 2012 deliver a sports participation legacy? *Sport Management Review* 22 (2), 276–287.
- Mutter, F. & Pawlowski, T.** 2014. Role models in sports – Can success in professional sports increase the demand for amateur sport participation? *Sport Management Review* 17 (3), 324–336.
- Mäkinen, J.** 2017. Väestökysely huippu-urheilun vaikutuksista ja seuraamisesta. Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus KIHU. Kihun julkaisusarja, nro 57.
- Olympiakomitea & Paralympiakomitea.** 2018. Huippu-urheilun yhteiskunnallinen perustelu. Viitattu 5.10.2022.
- Pappous, A.** 2011. “Do the Olympic Games Lead to a Sustainable Increase in Grassroots Sport Participation?” A Secondary Analysis of Athens 2004. Teoksessa J. Savery & K. Gilbert (toim). *Sustainability and Sport*. Champaign: Common Ground Research Networks, 81–89.
- Potwarka, L. R. & Leatherdale, S. T.** 2016. The Vancouver 2010 Olympics and leisure-time physical activity rates among youth in Canada: any evidence of a trickle-down effect? *Leisure Studies* 35 (2), 241–257.
- Potwarka, L. R. & Wicker, P.** 2021. Conditions under Which Trickle-Down Effects Occur: A Realist Synthesis Approach. *Sustainability* 13 (1), 69.
- Salasuo, M., Piispa, M. & Huhta, H.** 2015. Huippu-urheilijan elämäntutkimus: tutkimus urheilijoista 2000-luvun Suomessa. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisu nro 166.
- Storm, R. K., Nielsen, C. G. & Jakobsen, T. G.** 2018. Can international elite sport success trickle down to mass sport participation? Evidence from Danish team handball. *European Journal of Sport Science* 18 (8), 1139–1150.
- Valtioneuvoston selonteko liikuntapolitiikasta.** 2018.
- Veal, A. J., Toohey, K. & Frawley, S.** 2012. The sport participation legacy of the Sydney 2000 Olympic Games and other international sporting events hosted in Australia. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events* 4 (2), 155–184.
- Weed, M., Core, E., Fiore, J., Wellard, I., Chatziefstathiou, D., Mansfield, L. & Dowse, S.** 2015. The Olympic Games and raising sport participation: a systematic review of evidence and an interrogation of policy for a demonstration effect. *European Sport Management Quarterly* 15 (2), 195–226.
- Wicker, P. & Sotiriadou, P.** 2013. The trickle-down effect: what population groups benefit from hosting major sport events? *International Journal of Event Management Research* 8 (2), 25–41.